

ДЕРЖАВНІ ІНСТИТУЦІЇ РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

УДК 336.7:338.22.01

В. С. Гнатенко,

*кандидат економічних наук, науковий співробітник
Державного закладу «Науково-практичний медичний реабілітаційно-
діагностичний центр МОЗ України»*

ДЕРЖАВНІ ІНСТИТУЦІЇ РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

V. Hnatenko,

*Candidate of Economic Sciences, chief researcher of the State Institution
“Scientific and Practical Medical Rehabilitation and Diagnostic Center
of the Ministry of Health of Ukraine”*

**STATE INSTITUTIONS OF NATIONAL ECONOMIC
SECURITY REGULATION**

***Анотація.** Забезпечення безпеки і захист національних інтересів держави в економічній сфері становлять головний зміст політики держави, спрямованої на підйом економіки і проведення незалежного та соціально орієнтованого економічного курсу.*

Стаття присвячена дослідженню місця і ролі держави в регулюванні економічної безпеки, визначаючи її як ключову складову в системі національної безпеки України. Визначено основні функції інституціональних органів, задіяних в забезпеченні національної економічної безпеки. Сформовано мету системи економічної безпеки, як однієї з складових національної безпеки, та заходи які необхідно забезпечити для її досягнення.

Зазначено, що реалізація національних інтересів України можлива тільки на основі стійкого розвитку економіки. Місце, роль і пріоритет кожного з елементів безпеки визначаються обставинами, що реально складаються на певний період часу всередині й зовні об'єкта. Тому важливого значення сьогодні набуває проблема економічної безпеки України, що є визначальною в контексті існування і розвитку України як суверенної держави.

Одним із пріоритетних напрямів держави є забезпечення національної безпеки, у тому числі її економічної складової. У структурі останнього, враховуючи переважajúчу роль фінансів в національній економіці, значимий сегмент займає економічна безпека України. Економічна складова національної безпеки відображає готовність економічної системи до надійного забезпечення потреб органів державної влади та інститутів ринкової економіки у розмірах, достатніх для підтримки необхідного рівня національної

економічної безпеки України. Але економічна складова національної безпеки є явищем, яке динамічно розвивається, тому слід вивчити проблеми, які виникають через посилення процесів реформування національної економіки України та глобалізації світової економіки.

Ключові слова: національна безпека, економіка, інституції, державне регулювання.

Annotation. Ensuring security and protection of national interests of the state in the economic sphere constitute the main content of state policy aimed at rising of the economy and conducting of an independent and socially oriented economic course.

The article is devoted to the study of the place and role of the state in the regulation of economic security, defining it as a key component in the national security system of Ukraine. The main functions of institutional bodies involved in ensuring national economic security have been identified. The purpose of the economic security system, as one of the components of the national security, and the measures that must be provided to achieve it, have been created.

It is noted that the realization of the national interests of Ukraine is possible only on the basis of sustainable economic development. The place, role and priority of each of the security elements are determined by the circumstances that actually compile for a certain period of time inside and outside the object. Therefore, the problem of economic security of Ukraine, which is decisive in the context of the existence and development of Ukraine as a sovereign state, is becoming important today.

One of the priorities of the state is to ensure national security, including its economic component. In the structure of the latter, considering the predominant role of finance in the national economy, a significant segment is occupied by the economic security of Ukraine. The economic component of the national security reflects the readiness of the economic system to provide reliably the needs of public authorities and market economy institutions in sufficient amounts to maintain the required level of national economic security of Ukraine. But the economic component of national security is a dynamically developing phenomenon, so it is necessary to study the problems that arise due to the strengthening of the processes of reforming the national economy of Ukraine and the globalization of the world economy.

Key words: national security, economy, institutions, state regulation.

Постановка проблеми. На сьогодні через низку обставин різко зросли загрози усім національним інтересам країни, у тому числі таким фундаментальним, як забезпечення політичної та економічної незалежності, збереження суверенітету і територіальної цілісності, забезпечення необхідного рівня і якості життя громадян. Такий глобальний характер сучасних економічних проблем в умовах ринкових перетворень в Україні зумовлює необхідність теоретичного дослідження основних чинників, що створюють істотну дію на розвиток економічної системи і суспільства в цілому. До числа

таких найважливіших чинників громадського розвитку слід віднести державну політику в області забезпечення національної економічної безпеки.

У економічній і політичній науці велика увага приділяється поняттю «національна безпека», причому відбувається постійне переосмислення і розширення цієї категорії. У неї включають такі аспекти, як права людини, екологічну безпеку, державну безпеку, інформаційну безпеку, економічну безпеку, усе це на додаток до традиційної заклопотаності, пов'язаної із забезпеченням безпеки від зовнішніх військових загроз. В той же момент, останнім часом, в умовах всеосяжної глобалізації відбувається зміщення акцентів. Глобалізація в першу чергу є економічним процесом, що пояснює зрушення інтересів з військової сфери в економічну. Попри те, що поняття економічної безпеки є вужчим, по відношенню до національної, очевидно, що національна безпека в цілому, має економічний вимір і безпосередньо пропорційна економічній і фінансовій потужності держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у вивчення економічної безпеки присвячено багато праць вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема Л. Абалкін, В. Бурцева, Я. Базилюка, А. Бесчастний, З. Варналія, О. Власюк, В. Горбуліна, М. Гальчинський, В. Геєць, А. Гуменюк, М. Денисенко, М. Єрмошенко, Я. Жаліла, Дж. Кенана, І. Мігус, А. Мокія, Х. Моргентау, В. Мутріяна, С. Окіта, В. Тритяк, М. Флейчук, В. Шевчук та інші.

Проте огляд наукових досліджень підводить до висновку, що деякі методологічні та теоретичні питання економічної безпеки держави ще не достатньо досліджені та потребують подальшого вивчення.

Мета статті. Проаналізувати особливості та складові інституційного регулювання національної економічної безпеки України в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Економіка сьогодні є однією з ключових цілей забезпечення національної безпеки держави. Так, в Законі «Про національну безпеку України» зазначено, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки України тощо [1]. Країна, що має сильну економіку, здатна приймати відповідні політичні і стратегічні рішення і завжди зможе робити вплив на міжнародні відносини. Таким чином, забезпечення нормального функціонування економіки усередині держави є одним з пріоритетних завдань уряду.

Національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам [1].

Складна соціально-політична та військова ситуація в Україні супроводжується збільшенням кількості загроз для економічної безпеки. Це призвело до необхідності перегляду підходів до розуміння ролі значення національної економічної безпеки. З огляду на це особливе місце в системі

актів щодо забезпечення економічної безпеки мають програмні установчі документи – стратегії, концепції, доктрини, що становлять систему офіційно прийнятих у державі поглядів, оскільки є установчими. До цих документів належать: Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» (Основні положення) [2]; Стратегія національної безпеки України [3]; Концепція боротьби з тероризмом [4]; Воєнна доктрина України [5] та низка інших. Базовим законом у сфері національної безпеки є Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. Закон визначає основи та принципи національної безпеки й оборони, а також засади державної політики в цьому напрямі.

Забезпечення економічної безпеки – складний процес, що включає як соціальну, так і політичну сферу громадського життя. Поняття «економічна безпека» можна визначити, як стан надійної захищеності життєво важливих інтересів і корінних основ існування особистості, суспільства і держави, а також світової спільноти від внутрішніх і зовнішніх загроз, при якому вони мають можливість самостійно визначати характер і форми виробничої або іншої діяльності для розширеного відтворення товарів і послуг в обсягах, що забезпечують соціально орієнтований розвиток економіки». При цьому, слід розуміти, що економічна безпека – це не абстрактне поняття, що не має нічого спільного з реальною економікою. Захист національних інтересів забезпечується готовністю і здатністю політичної влади своєчасно і вірно реагувати на умови, що змінюються, шляхом реформування існуючого інституціонального середовища з метою стимулювання економічного зростання і підтримки соціальної стабільності.

Головними критеріями оцінки стану економічної безпеки держави в її внутрішньому та зовнішньому контекстах є: 1) економічна незалежність, насамперед, можливість здійснення державного контролю над національними ресурсами, спроможність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі у світовому поділі праці; 2) стійкість і стабільність національної економіки, що передбачає міцність та надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих факторів; 3) здатність до саморозвитку і прогресу, тобто спроможність самостійно реалізовувати й захищати національні економічні інтереси, вести ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал країни.

Пошук шляхів підвищення економічної безпеки держави відбувається в контексті глобальної інтеграції за допомогою вдосконалення механізму державного регулювання. Для здійснення цієї мети потрібне рішення наступних завдань:

- аналіз економічної безпеки держави;
- виявлення недоліків програми соціально-економічного розвитку держави в контексті економічної безпеки;

- ознайомлення із зарубіжним досвідом побудови державної стратегії економічного розвитку з урахуванням вимог економічної безпеки і принципами зарубіжних програм розвитку;

- пошук шляхів рішення ключових проблем забезпечення економічно безпечного державного розвитку.

Структурними особливостями, що визначають економічну безпеку в різних зарубіжних країнах, є елементи національної економічної безпеки, такі як-от:

- *оборонна безпека*. Створення організацій на підтримку і зміцнення міжнародного світу і безпеки, розвитку співпраці між державами; Загрози територіальної цілісності держав; мирне врегулювання суперечок; невтручання у внутрішні справи інших держав; розвиток взаємовигідної співпраці в оборонній, політичній, економічній і культурно-гуманітарній сферах; створення НАТО (США, Канада, Ісландія, Великобританія, Франція, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Норвегія, Данія, Італія і Португалія) і т. д.;

- *здійснення громадського порядку*. Забезпечення стабільною економіко-політичною обстановкою (Кіпр, Іспанія, Греція) і міграційним кліматом (Франція, Німеччина); забезпечення внутрішньої безпеки і громадського порядку в кожній зарубіжній країні;

- *економічна безпека*. Задоволення підприємців до мінімуму небажаної гласності незаконної діяльності підвідомчих організацій; Економічні витрати на: дії конкурентів з підривання репутації компанії; проти економічних злочинів у сфері комп'ютерної безпеки; на розслідування протикомерційних злочинів; в силу культурних і історичних особливостей створення детективних і охоронних агентств (Англія); для випадків промислового шпигунства; забезпечення безпеки фірм і банків конфіденційною інформацією про конкурентів.

Реалізація національних інтересів України можлива тільки на основі стійкого розвитку економіки. Місце, роль і пріоритет кожного з елементів безпеки визначаються обставинами, що реально складаються на певний період часу всередині й зовні об'єкта. Тому важливого значення сьогодні набуває проблема економічної безпеки України, що є визначальною в контексті існування і розвитку України як суверенної держави.

До інтересів в економічній сфері слід зарахувати: підтримку стабільного курсу національної валюти, захист від тероризму і кримінальної загрози, раціональне використання природних ресурсів, захист вітчизняного товаровиробника тощо. Національні економічні інтереси лягають в основу економічної політики, що провадиться державою, і важливою складовою якої є забезпечення економічної безпеки [6].

Інституційне забезпечення управління національною економікою, орієнтоване на забезпечення економічної безпеки, що є однією з вирішальних доміант збалансованого розвитку. Адже економічна безпека, будучи синтетичною категорією, має доволі широку інтерпретацію, і, насамперед, у контексті збалансованого розвитку запобігає порушенню відтворювальних

пропорцій, дисбалансу зв'язків між різними компонентами системи, забезпечує стійкість економічної системи, підвищує здатність витримувати внутрішні та зовнішні навантаження. При цьому саме інституційний вектор через правові, політичні, економічні механізми може забезпечити цілісність економічної системи, посилити її здатність зберігати динамічну рівновагу, успішно адаптуватися до ендегенних та екзогенних викликів, ефективно переборювати кризові явища. Це забезпечення має містити [7]:

— інституційну архітектуру, яку утворюють наднаціональні та національні інститути (державної влади, місцевого самоврядування, громадянського суспільства, економічні, соціальні інститути), які забезпечують функціонування економічної системи як єдиного цілого;

— інституційну матрицю, яка представляє взаємодію формальних та неформальних інститутів економічної безпеки, створюючи відповідне інституційне середовище;

— інституційну динаміку, яка відображає модернізацію діючих і створення нових інститутів, які матимуть для України стратегічне значення та забезпечуватимуть збалансований розвиток [8].

Основні функції інституціональних органів, задіяних в забезпеченні національної економічної безпеки:

- *Верховна Рада України* – як єдиний орган законодавчої влади, що покликаний визначати основи економічної безпеки України, формувати належну законодавчу базу в цій сфері;

- *Президент України* – як глава держави, гарант державного суверенітету, додержання Конституції, прав і свобод громадян, гарант забезпечення економічної безпеки України, який здійснює загальне керівництво у сферах національної безпеки та оборони України;

- *Кабінет Міністрів України* – як вищий орган у системі органів виконавчої влади, діяльність якого спрямована на забезпечення державного суверенітету,

- *Міністерство економічного розвитку і торгівлі України* – як провідний центральний орган виконавчої влади, що здійснює державну політику в даній сфері шляхом виконання законів України, відповідних державних програм у сфері національної та міжнародної економічної безпеки;

- *Рада національної безпеки і оборони України* – як головний координаційний орган з питань національної (в тому числі й економічної) безпеки, що планує, організує і контролює здійснення заходів з метою мінімізації та нейтралізації загроз економічній безпеці держави [8].

Інші центральні органи виконавчої влади в межах своїх повноважень забезпечують виконання передбачених Конституцією і законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України завдань, здійснюють реалізацію концепцій та програм у сфері економічної безпеки.

Також важливим суб'єктом системи забезпечення національної (у тому числі й економічної) безпеки є Служба безпеки України, на яку покладено виконання спеціальних функцій. Як один із головних суб'єктів забезпечення

національної безпеки України, Служба безпеки України, відповідно до Закону України «Про Службу безпеки України», забезпечує захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного й оборонного потенціалу України [9].

Важливою задачею сучасного етапу економічної безпеки держави є побудова такої системи її інституціональної організації, яка б забезпечила стабільне функціонування і достатні рівні безпеки її всіх складових. Для досягнення зазначеної мети необхідно забезпечити:

- вироблення та впровадження єдиної державної стратегії, яка була б спрямована на координацію зусиль усіх суб'єктів даного процесу - від вищих посадових осіб держави та вищих органів державної влади до державних службовців, органів місцевої державної влади і місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій;

- економічну незалежність країни – можливість здійснення державного контролю над національними ресурсами, спроможність використовувати національні конкурентні переваги для рівноправної участі у міжнародній торгівлі;

- стійкість національної економіки – міцність і надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих факторів;

- здатність національної економіки до саморозвитку і прогресу. В спроможність самостійно реалізовувати і захищати національні економічні інтереси, здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал країни.

Таким чином, забезпечення регулювання національної економічної безпеки держави – це цілеспрямована діяльність державних і суспільних інститутів, а також громадян щодо виявлення, попередження загроз економічній безпеці особистості, суспільства і держави та протидії цим загрозам як обов'язкової і неодмінної умови захисту національних економічних інтересів. Разом із тим беззаперечним є факт того, що національна безпека нерозривно пов'язана саме з діяльністю держави. Адже тільки вона може, спираючись на свій апарат, органи державної влади, діяльність яких чітко визначена та обмежена рамками чинного законодавства, забезпечити спокій громадян, створити сприятливі умови для їхнього життя і діяльності.

Висновки. У підсумку слід зазначити, що економічна безпека країни – це складна багатофакторна категорія, яка характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою збалансованого задоволення потреб населення держави на визначеному рівні, протистояння дестабілізуючій дії різноманітних чинників, внутрішніх та зовнішніх, а також забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання.

Одним із найважливіших завдань держави є створення надійної системи забезпечення економічної безпеки як складової цілісної системи гарантування

національної безпеки України, яке потребує розробки та впровадження відрегульованого та чітко функціонуючого механізму державного регулювання.

Побудова такого механізму дозволить підвищити якість системи державного регулювання забезпечення національної економічної безпеки, що, в свою чергу, потребує: радикально переглянути методи державного регулювання, а також нормативну базу, що регулює економічні відносини та забезпечує функціонування економічної системи; визначення основних напрямків діяльності органів державної влади у цій сфері; формування відповідних органів забезпечення економічної безпеки та вироблення механізмів контролю і нагляду за їх діяльністю; державний вплив на економічне життя суспільства, який реалізується в формуванні державного бюджету та контролі над його витратами; посилити відповідальність господарюючих суб'єктів за правопорушення та злочини у сфері економічної діяльності, які зачіпають інтереси особистості та держави (насамперед в плані національної безпеки); удосконалення системи правового забезпечення державного регулювання економічною безпекою.

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку України Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
2. Про Стратегію сталого розвитку «Україна - 2020» Указ Президента України; Стратегія від 12.01.2015 № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 06.05.2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». Указ Президента України; Стратегія від 26.05.2015 № 287/2015 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.
4. Про Концепцію боротьби з тероризмом в Україні; Указ Президента України; Концепція від 05.03.2019 № 53/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019#Text>.
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»; Указ Президента України; Доктрина від 24.09.2015 № 555/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015#Text>.
6. Євдокименко В. К. Функції регіонального управління економікою: глобалізаційний вимір / В. К. Євдокименко. – Чернівці, 2006. – 272 с.
7. Желюк Т. Економічна безпека в системі інституційного вектора збалансованого розвитку. Вісник Тернопільського національного економічного університету. Вип. 1. 2013. С. 19-32.
8. Гбур В. Інституційне забезпечення економічної безпеки України. Інвестиції: практика та досвід. № 3. 2018. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2018/22.pdf.

9. Питання Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства; Постанова Кабінету Міністрів України від 11.09.2019 № 838. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838-2019-p#Text>.

10. Про основи національної безпеки України; Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>.

11. Про Службу безпеки України; Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>.

References:

1. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 № 2469-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

2. Pro Stratehiiu staloho rozvytku «Ukraina - 2020» Ukaz Prezydenta Ukrainy; Stratehiia vid 12.01.2015 № 5/2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>.

3. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 06.05.2015 roku «Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy». Ukaz Prezydenta Ukrainy; Stratehiia vid 26.05.2015 № 287/2015 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

4. Pro Kontseptsiiu borotby z teroryzmom v Ukraini; Ukaz Prezydenta Ukrainy; Kontseptsiiia vid 05.03.2019 № 53/2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019#Text>.

5. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 2 veresnia 2015 roku «Pro novu redaktsiiu Voiennoi doktryny Ukrainy»; Ukaz Prezydenta Ukrainy; Doktryna vid 24.09.2015 № 555/2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015#Text>.

6. Ievdokymenko V. K. Funktsii rehionalnogo upravlinnia ekonomikoii: hlobalizatsiinyi vymir / V. K. Yevdokymenko. – Chernivtsi, 2006. – 272 s.

7. Zheliuk T. Ekonomichna bezpeka v systemi instytutsiinoho vektora zbalansovanoho rozvytku. Visnyk Ternopilskoho natsionalnogo ekonomichnogo universytetu. Vyp. 1. 2013. S. 19-32.

8. Hbur V. Instytutsiine zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy. Investytsii: praktyka ta dosvid. № 3. 2018. URL : http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2018/22.pdf.

9. Pytannia Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho gospodarstva; Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11.09.2019 № 838. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838-2019-p#Text>.

10. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy; Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 № 964-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>.

11. Pro Sluzhbu bezpeky Ukrainy; Zakon Ukrainy vid 25.03.1992 № 2229-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>.